

2-TOM, 1-SON

O'ZBEKISTONDA INKLYUZIV TA'LIM RIVOJLANISHINING DAVLAT
MIQIYOSIDAGI SIYOSIY AHAMIYATI

Qodirov Zikrullo Mengto'rayevich –
Oltinsoy Pedagogika kolleji bo'lim boshlig'i
+99891-512-40-35

ANNOTATSIYA Maqolada yurtimiz ta'lim tizimidagi islohotlar va ularning ahamiyati, inklyuziv ta'limni yuksaltirish.

Kalit so'zlar: ta'lim, ta'lim shakllari, inklyuziv ta'lim, UNCPRD, UNICEF, pedagogik tahlil, metod, ijtimoiy siyosat.

Kirish. BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida 2017-yil sentyabr oyida Prezidentimiz tomonidan ilgari surilgan taklif: “Yoshlar huquqlari to'g'risida”gi Xalqaro Konvensiya loyihasi ishlab chiqildi. “Yoshlar huquqlari bu eng avvalo birinchi navbatda, ularning tinch va sog'lom yashash hamda ta'lim olishga bo'lgan huquqlari hisoblanadi. ...unib-o'sib kelayotgan yosh avlodimizning barkamol bo'lib voyaga yetishi, sifatli va mukammal ta'lim olishini ta'minlash biz uchun hamisha ustuvor vazifa hisoblanadi”¹.

Bosh Qomusimizning 41-moddasi hamda Yangi tahrirdagi “Ta'lim to'g'risida”gi qonun(2020-yil 23-sentyabr) 5-moddasi qoidalariga asosan ta'lim olishda barcha teng huquqlidir². Bu qonun inklyuziv(uyg'unlashgan) ta'lim tushunchasi kiritilganligi bilan ham avvalgi tahriridan farqlanib turadi va buqonunga muvofiq Inklyuziv ta'lim sohasidagi vakolatli organ etib Vazirlar Mahkamasi belgilangan. Shu nuqtai nazardan mamlakatimizda ta'limning inklyuziv shaklini ham birdek rivojlantirish muhim ahamiyatga ega.

Inklyuziv termini inglizcha-uyg'unlashish, hamkorlikdagi ta'lim ma'nosini berib, butun dunyo hamjamiyati tomonidan eng insonparvar va eng samarali ta'lim sifatida tan olingan. Inklyuziv ta'lim – barcha o'quvchilar uchun maxsus ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning farqliligini inobatga olgan holda ta'lim muassasalarida ilm olishda teng huquqlilikni ta'minlashdir.

Ayni damda barcha mamlakatlarda ham inklyuziv ta'limni tan olish faqatgina qonun chiqarish bilangina bog'liq bo'lmaydi. Diskriminatsiya (odamlarni ajratish) va ijtimoiy noto'g'ri fikrlashga qarshi kurashish eng muhim narsadir. Ya'ni inklyuziv ta'limni e'tirof etgan holda, aholi o'rtasida targ'ibat-tashviqot ishlarini olib borish eng birinchi galdagi masaladir.

¹ O.,zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O'qituvchi va murabbiylar kuniga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr.(<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>)

² O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz.

2-TOM, 1-SON

1990-yildan buyon maxsus ehtiyojli bolalarni umum ta'lim muassasalari tizimida o'qitish borasida bir qancha jahon miqyosida deklaratsiya va qarorlar qabul qilindi. Ularni jahonning ko'plab davlatlari e'tirof etdilar. 2006-yilda BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi(UNCPRD) qabul qilindi. 2009-yil 27-fevralda bu hujjat mamlaktimiz tomonidan ratifikatsiya qilingan. Ushbu Konvensiyaning 24-moddasida: "Ishtirok etuvchi davlatlar nogironlarning ta'lim olish huquqini e'tirof etadilar. Ishtirok etuvchi davlatlar ushbu huquqni kamsitmasdan va imkoniyatlar tengligi asosida amalga oshirish maqsadlarida barcha drajalarda inklyuziv ta'limni va butun umri davomida o'qitilishlarini ta'minlaydi", deb belgilangan³.

O'zbekiston Respublikasida nogiron bolalar bilan bog'liq tahlil va dastlabki baholash ishlari 1966-yilda boshlangan. 1996 yilning noyabr oyida YUNESKO ishlari bo'yicha O'zbekiston Milliy komissiyasi tashabbusi asosida Toshkentda 'Maxsus ta'lim sohasida inklyuziv usullar' movzusida milliy o'quv dastur muvaffaqiyatli amalga oshirilgan. 1998 yilning oktyabr oyida Buxoro shahrida ushbu mavzu bo'yicha mintaqaviy anjuman tashkil etilgan edi. Mazkur anjuman YUNESKO, YUNISEF (BMTning bolalar jamg'armasi), Butunjahon sog'liqni saqlash tashkiloti va Xalqaro mehnat tashkiloti bilan hamkorlikda amalga oshirilgan. Ushbu tadbirlar natijasida 2001-yilda O'zbekiston Xalq ta'limi vazirligi qoshida Inklyuziv ta'lim bo'yicha manba markazi tashkil etildi. Hozirgi kunga qadar ushbu markaz tomonidan bir necha o'quv seminarlari o'tkazildi.

"O'zbekistonda alohida ehtiyojli bolalar uchun inklyuziv ta'lim" loyihasi 2014-yildan buyon hozirga qadar amalga oshirilib, uning doirasida alohida ehtiyojli 900 dan ortiq o'g'il-qiz maktablar, maktabgacha ta'lim maskanlarida umumiy ta'limga jalb etildi. Tibbiy, psixologik va pedagogik komissiya a'zolari hamda pedagog xodimlar ta'lim sohasida inklyuziv xizmat ko'rsatish bo'yicha o'qitildi. Yurtimizning turli hududlarida beshta pilot resurs markazlari tashkil etilib, ularda alohida ehtiyojli bolalar, ularning ota-onalari, ekspertlar uchun o'quv-uslubiy, huquqiy, maslahat ko'magi ko'rsatildi. "Inklyuziv ta'lim asoslari", "Alohida ehtiyoji bo'lgan bolalar umumiy ta'limda", "Inklyuziv maktabni tashkil etish" nomli o'quv modullarining yaratilgani, bu yo'nalishda ta'lim jarayonini yanada takomillashtirish, pedagog xodimlarning kasb mahoratini oshirish imkonini berdi. Jismoniy imkoniyati cheklanganligi oqibatida inklyuziv ta'limga htiyoji bo'lgan bolalarni qo'llabquvvatlash, ularning ijtimoiylashuvi uchun zarur shart-sharoitlar va mexanizmlarni ishlab chiqish hamda amaliyotga joriy qilish mamlakatning o'z fuqarolari oldidagi ma'naviy funksiyasi hisoblanadi.

³ BMTning "Nogironlar huquqlari to'g'risida"gi Konvensiyasi(UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr

2-TOM, 1-SON

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 13-oktyabrdagi "Alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-4860-sonli qarori asosida 2020- 2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi tasdiqlandi. Konsepsiya doirasida belgilangan vazifalarni bajarish orqali quyidagi natijalar kutilmoqda:

- ✓ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan shaxslarning rivojlanishi, reabilitatsiyasi, jamiyatga integratsiyalashuvda inklyuziv ta'limning strategik omil sifatidagi roli tasdiqlanadi;
- ✓ alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning ta'limiy muhiti yaxlitligi mustahkamlanadi, ularning jamiyatga integratsiyasi uchun zarur sharoitlar ta'minlanadi;
- ✓ davlat, jamiyat, shaxsning inklyuziv ta'lim sohasidagi manfaatlarini muvofiqlashtirish mexanizmlari yaratiladi;
- ✓ inklyuziv ta'lim tizimining umumiy qulayligi, uzluksizligi, ta'lim sifati, shuningdek o'quvchilarning rivojlanish darajasi, xususiyatlariga moslashuvchanligi va variativligiga erishiladi;
- ✓ inklyuziv ta'lim sohasidagi xalqaro munosabatlar doirasida o'zaro hamkorlik aloqalari mustahkamlanadi;
- ✓ o'quvchilar ta'limiy ehtiyojlarning o'ziga xosligini inobatga olgan holda sifatli ta'lim olishi uchun ular davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanadi;
- ✓ inklyuziv ta'limni bosqichma-bosqich joriy etish orqali alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalar uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalari optimallashtiriladi, ularda ta'lim olayotgan o'quvchilarning teng huquqli jamiyat a'zosi sifatida umumta'lim muassasalarida bilim olishi ta'minlanadi; pedagogik yo'nalishdagi oliy ta'lim muassasalarida inklyuziv ta'lim dasturlari asosida kadrlar tayyorlash yo'lga qo'yiladi;
- ✓ inklyuziv ta'lim muassasalarining moddiy-texnik bazasi yaxshilanadi; inklyuziv ta'lim muassasalarining Internet tarmog'iga to'liq ulanishi ta'minlanadi; inklyuziv ta'lim muassasalarida o'quvchilarni qabul qilish va boshqa ta'lim muassasalariga o'tkazish uchun davlat xizmatlarini ko'rsatish mexanizmi joriy etiladi⁴.

BMT malumotlariga ko'ra dunyo miqyosida 450 milliondai ortiq kishi ruhiy va jismoniy nuqsonga ega. Bu sayyoramizning undan bir qismini tashkil etadi. Shuni

⁴ O'zbekiston Respublikasining 2020-2025-yillarda Xalq ta'limi tizimida inklyuziv ta'limni rivojlantirish Konsepsiyasi. (<https://lex.uz/docs/-5044711>)

2-TOM, 1-SON

aytish joizki umumjahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumot berishicha dunyoda bunday kishilar soni 13%-ga yaqin va dunyo miqyosida 500 mln. ortiq odam (ya'ni yer yuzidagi har bir uninchi odam) imkoniyati cheklangan shaxslar sirasiga kiradi, shulardan 150 mln. bolalardir. Birlashgan Millatlar Tashkiloti, Jahon Sog'liqni Saqlash Tashkilotlarining ma'lumotlariga ko'ra yer kurrasi aholisining 20 % turli xil; jismoniy, aqliy, sensor va harakat a'zolarida nuqsonlari bo'lgan insonlar tashkil qiladi. Sog'liqni saqlash, Mehnat va Aholini Ijtimoiy muhofaza qilish vazirliklarining ma'lumotlariga ko'ra O'zbekistonda turli xil nuqsoni bo'lgan bolalar, ya'ni aqliy rivojlanishida nuqsoni bulgan 12 %, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar (kar bolalar) 5 %, zaif eshituvchilar 7 %, kuzi ojizlar 7,5 %, zaif ko'ruvchilar 5 %, tayanch-harakat a'zolarida nuqsoni bo'lgan bolalar 2,5 % tashkil etadi.

Yunesko ma'lumotlariga ko'ra, ular orasida alohida yordamga muhtoj bolalar hammasi bo'lib 200 million atrofida ekanligi qayd etilgan.

Birinchi Prezidentimiz I.A.Karimov aytganlaridek: 'Farzandlari sog'lom yurt qudratli bo'ladi, qudratli yurtning farzandlari sog'lom bo'ladi'. Sog'lom avlodni tarbiyalab o'stirish g'oyatda mas'uliyatli vazifa, shu bilan birga insonparvar siyosat natijasidir. Imkoniyati cheklangan bolalarni turmush faoliyatidagi cheklanishlarni bartaraf etish, to'laqonli hayot kechirishlariga, jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy turmushida faol qatnashishlariga, shuningdek, o'zlarining fuqarolik burchlarini bajarishlariga imkon beradigan qulay shart-sharoitlar yaratish davlatimiz insonparvarlik siyosatining asosiy mazmunini tashkil etadi. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, madaniy hayotga oid chuqur o'zgarishlar kundalik turmushimizga shiddat bilan kirib kelmoqda. Respublikamizda yoshlar hayotiga va ularni ijtimoiy muhofazalash buyicha davlat hujjatlarining qabul qilinishi haqiqiy ma'noda mustaqil davlat hayotida yoshlarga nisbatan e'tiborning tubdan o'zgarganligini ko'rsatib turibdi. Bu sohada olib borilayotgan siyosatning diqqatga sazovorli tomoni shundaki, yosh davlatning kelajagi sog'lom avlod qulida ekanligi chuqur his etilib, mazkur siyosat xorijiy mamlakatlar vakillari tomonidan ham tan olinmoqda. Zero, 'Ijtimoiy adolat qoidalarini ro'yobga chiqarish aholining eng nochor qatlamlari — keksalar, nogironlar, yetim-yesirlar, ko'p bolali oilalar, o'quvchi-yoshlarning davlat tomonidan ijtimoiy muhofaza bo'lgan, kafolatli huquqlarini ta'minlash' davlatimizning ijtimoiy va ma'naviy sohadagi siyosatining tub mohiyatini tashkil etishi har jihatdan ibratli.

Jamiyatimizda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy, ekologik o'zgarishlar jismoniy va ruhiy nuqsonga ega bo'lgan bolalarning ko'payishiga sabab bo'lmoqda. Butun dunyo Deklaratsiyasi hamda bolalik huquqlari haqidagi Butun Dunyo Konvensiyasi

2-TOM, 1-SON

kabi hujjatlarda, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida ham 'Ta'lim to'g'risida'gi qonunning 23-moddalarida va maxsus qonunlarda jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsoni bo'lgan hamda uzoq vaqt davolanishga muhtoj bolalarni o'qitish, tarbiyalash hamda davolash uchun ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarini tashkil etish ta'kidlab o'tiladi. Yordamga muhtoj bolalardagi nuqsonlarni bartaraf etish, korreksiyalash va rivojlantirish ishlarini amalga oshirishda oila maktab va mahalla bilan hamkorlikda bo'lish va ularga yordam berish katta ahamiyatga ega bo'lib, u davlat tomonidan kafolatlangan. Ushbu talablarga tayangan holda yordamga muhtoj bolalarga ta'lim-tarbiya berish va ularni hayotga moslashtirish uchun maxsus bilim va nogiron bola xususiyatlarini e'tiborga olgan holda yondashishni talab etadi. Sog'lom avlod deganda nafaqat jismonan, aqlan sog'lom farzandlarni ma'naviy, madaniy, jismoniy yetuk qilib voyaga yetkazish ham nazarda tutilgan. Bunda eng avvalo jamiyatimizning bir bo'lagi bo'lgan nogiron farzandlar taqdiri, ta'lim tarbiyasi, ijtimoiy muhofazasi alohida o'rinda e'tiborga olinmoqda. Sog'lom farzandni voyaga yetishi uchun ota-onaning sog'lom bo'lishi, farovon turmush tarzida hayot kechirishi muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu o'rinda eng avvalo ayollarning salomatligini asrash muhimdir. Ularning salomatligi yaxshi bulsagina sog'lom, barkamol farzand dunyoga kelishi aniq. "Sog'tanda - sog'lom aql" deb bejiz aytmagan dono xalqimiz. Ota-onaning ruhiyatida vujudga kelgan ayrim axloqiy nuqsonlar o'z farzandlariga salbiy ta'sir ko'rsatishi aniq. Farzandni jismoniy, aqliy hamda manaviy jihatdan sog'lom qilib tarbiyalash nihoyatda katta burch, sabr-toqat, iroda, kuchli e'tiqodni talab qiladi. Ayniqsa, biron-bir nuqsoni bilan dunyoga kelgan farzand taqdiri uni kelajagi haqida qayg'urish, nogironlikni bartaraf etish, uni har tomonlama rivojlangan komil inson bo'lib voyaga yetishiga e'tiborni qaratish ota-onaning burchidir. Yordamga muhtoj bolalarga ijtimoiy tibbiy-pedagogik yordam ko'rsatish, ijtimoiy ko'llash omillarini faollashtirish barchamizning burchimizdir. Jamiyat oldiga quyilgan eng muhim vazifa ham sog'lom farzandlarni dunyoga keltirish bilan bir qatorda ularni jismonan sog'lom, ma'naviy yetuk qilib voyaga yetkazishdan iboratdir.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng jamiyatimizning ko'plab sohalarida bo'lgani kabi nogironlarning ijtimoiy-iqtisodiy manfaatlariga qaratilgan bir qator farmonlar, qonun-qarorlar qabul qilindi. Jumladan, O'zbekiston Respublikasi oliy kengashining "Inson huquqlari va ozodligi haqidagi Dekloratsiyani ratifikatsiya qilish tug'risida"gi (30. 09. 1991 yil) qarori mustaqil O'zbekistonning dastlabki qonuniy hujjatlaridan biri bo'ldi.

2-TOM, 1-SON

XXI asr jahon miqyosida va shuningdek, O'zbekistonda bola huquqlarini himoyalash va ta'minlashga erishish asridir. Bizning respublikada mustaqillikning daslabki yillarida ya'ni ilk bor BMT 1989 yil 'Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyani qabul qildi. Ushbu Konvensiya bolalar huquqlarini himoyalash maqsadida ishlab chiqilgan inson huquqlari borasidagi xalqaro shartnoma hisoblanadi. Mazkur Konvensiyaning ikkinchi moddasida "Bolalar ularning ota-onalari, boquvchilarining irqi, terisining rangi, jinsi, tili, dini, siyosiy va boshqa e'tiqodi, milliy, etnik yoki ijtimoiy kelib chiqishi, moddiy ahvoli, sog'ligi, qanday holatda tug'ilganligi va boshqa holatlardan qat'iy nazar kamsitishlarga mahkum etilmasligi kerak"-deb belgilaigan.

Bolalar huquqlari to'g'risidagi Konvensiyaning 23-bandida imkoniyati cheklangan bolalarning ta'lim-tarbiyasi xususida quyidagicha ta'kidlangan: "Nogiron bolaning maxsus ehtiyojini aniqlab, uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi va shaxs sifatida rivojlana olishiga yetaklovchi vosita hisoblangan, bolalarni huquqini himoyalash va ularni sog'ligini tiklash, reabilitatsiya qilish, ta'lim olishi, yashashi uchun qulay sharoitlar yaratish kabi bir qator dolzarb masalalar qayd etilgan. Millag'niig alohida himoyaga mo'htoj nogiron shaxslarga bo'lgan munosabati jamiyagning ma'naviy va axloqiy ko'rsatkichlarida ifodalanadn. "Ta'lim to'g'risida"gi qonunning 20- moddasida "Inklyuziv ta'lim alohida ta'lim ehtiyojlari va individual imkoniyatlarning xilma-xilligini hisobga olgan holda barcha ta'lim oluvchilar uchun ta'lim tashkilotlarida ta'lim olishga bo'lgan teng imkoniyatlarni ta'minlashga qaratilgan"⁵-deb keltirilgan. Shuningdek, 55-moddada jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida nuqsonlari bo'lgan bolalar, va o'smirlarni o'qitish, ularni tarbiyalash, davolash, reabilitatsiya qilish uchun ixtisoslashtirilgan yoki umumta'lim muassasalariga yuborish va ulardan chiqarish ota-onalarning yoki boshqa qonuniy vakillarning roziligi bilan psixologik-tibbiy-pedagogik komissiyaning xulosalariga binoan amalga oshirilishi hamda ixtisoslashtirilgan ta'lim muassasalarining o'quvchilariga qisman yoki tula davlat ta'minotida bo'lishi qayd etilgan.

⁵ Ўзбекистон Республикасининг "Таълим тўғрисида"-ги Қонуни, 23.09.2020 йилдаги ЎРҚ-637-сон

2-TOM, 1-SON
ADABIYOTLAR

1. O`zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O`qituvchi va murabbiylar kuniga bag`ishlangan tantanali marosimdagi nutqi. 2020-yil 30-sentabr.(
<http://marifat.uz/marifat/ruknlar/rasmiy/4939.htm>)

2. O`zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari milliy bazasi. Lex.uz

3. BMTning “Nogironlar huquqlari to`g`risida”gi Konvensiyasi(UNCPRD) 2006-yil 13-dekabr

4. O`zbekiston Respublikasining 2020-2025-yillarda Xalq ta`limi tizimida inklyuziv ta`limni rivojlantirish Konsepsiyasi.(<https://lex.uz/docs/-5044711>)
ACADEMIC RESEARCH IN EDUCATIONAL SCIENCES VOLUME 2 | ISSUE 6 |
2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Academic
Research, Uzbekistan 688 www.ares.uz

